

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 347.13.37

Є. М. Мануйлов, доктор філософії, професор

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТА ПРАВА

Здійснено соціально-філософський аналіз соціальної відповідальності суб'єкта права. Досліджено соціальну відповідальність як універсальну, всезагальну форму зв'язку і взаємозалежності суб'єкта права та суспільства. Обґрунтовано, що соціальна відповідальність суб'єкта права пов'язана з виконанням особистістю соціально-правових норм, встановлених у суспільстві, готовністю до виконання прав і обов'язків у процесі діяльності, спрямованих на благо суспільства.

Ключові слова: соціальна відповідальність, суб'єкт, особистість, суспільство, право, діяльність, обов'язок.

Актуальність проблеми. За сучасних змін, які відбуваються в Україні в різних сферах життєдіяльності суспільства, актуальною проблемою є аналіз соціальної відповідальності суб'єкта діяльності. Особливої актуальності в умовах фінансово-економічної, політичної кризи набуває формування соціальної відповідальності суб'єктів права.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Основні аспекти питання соціальної відповідальності розглядали такі дослідники, як А. Андрущенко, В. Афанасьєв, Д. Акімов, І. Бех, Д. Бернштейн, А. Буслов, А. Башняк, М. Василько, В. Давидович, В. Ільїна, В. Козирьков, М. Краснов, В. Корнієнко, В. Лазарєв, О. Малько, Ю. Мигаль, А. Плахотний, І. Рябець, А. Шабурова, О. Татаренко та ін.

Аналіз змісту проблеми соціальної відповідальності свідчить про те, що такі її аспекти, як соціальна відповідальність суб'єкта права, залишаються ще не повною мірою розглянуті в соціально-філософській літературі.

Отже, **метою** статті є аналіз існуючих підходів до проблеми соціальної відповідальності суб'єкта права, визначення власного підходу до сутності цього поняття та формування такої відповідальності у суб'єктів права в сучасних умовах в Україні.

Виклад основного матеріалу. Проблема соціальної відповідальності особистості є предметом аналізу вчених різних галузей науки. Основи відповідальності як соціального явища спостерігали ще в Античності. Так, у працях Платона було сформульоване питання про те, якою мірою людина свідомо і добровільно є творцем своїх учинків і якою мірою вона за них відповідає. Філософ таким чином визнавав за людиною можливість вільного вибору і свідомої відповідальності за свої вчинки. Крім того, він побачив корені відповідальності, які полягають у такому взаємозв'язку між людьми, яка покладена на конкретну людину, визначені обов'язки, виконання яких і характеризує її відповідальність.

Арістотель також у своїх працях приділяв проблемі відповідальності значне місце. Так, у праці «Никомахова етика» він характеризував етику і політику як науки про діяльність, пов'язану з вільним вибором, котрий здійснює відповідальна за свої вчинки людина [1].

В епоху Середньовіччя відповідальність людини пов'язувалася з ідеєю гріховності людини від народження, джерелом якої є Новий Заповіт. Слідуючи принципам всепрощення та милосердя, людина в змозі пронести тягар відповідальності за гріх першої людини та його спокутувати, результатом чого буде блаженне життя в іншому світі (А. Августин).

Аналізували поняття відповідальності відомі філософи і в епоху Нового часу (Т. Гоббс, Дж. Локк, Д. Юм), німецької класичної філософії (І. Кант), західної філософії (Т. Адорно, О. Лейст, Х. Ленк, К. Митчем, Г. Зиммель, Д. Нейсбітт, Г. Йонос). Сучасні дослідники проблеми соціальної відповідальності базуються на широкому тлумаченні категорії «соціальне», отождненні її із суспільством. Так, А. Плахотний аналізує соціальну відповідальність як соціальний механізм контролю, користуючись яким суспільство забезпечує узгодження особистісних і суспільних інтересів, спрямовує поведінку людей у необхідне, суспільно корисне русло. Зворотний напрям цього зв'язку (від особи до суспільства) характеризує відповідальність як найважливішу моральну і соціально-психологічну якість особи. В цьому, на думку А. Плахотного, проявляються об'єктивна й суб'єктивна сторони соціальної відповідальності. Крім того, філософ розподіляє соціальну відповідальність за способами регулювання і забезпечення (права і моралі), а також у часовому вимірі, а саме: відповідальність за минуле, за вже вчинене діяння – ретроспективна сторона, і відповідальність за майбутні дії – перспективна сторона. А. Плахотний також пропонує класифікувати

соціальну відповідальність за видами соціальних ролей, тобто кожній ролі притаманна своя форма відповідальності, наприклад, виробнича, професійна, політична, партійна, цивільна, сімейна [2, с. 74].

Інший сучасний дослідник А. Шабуров розглядає соціальну відповідальність як вольове соціально зумовлене ставлення суб'єкта до панівних у суспільстві норм і цінностей, що виражаються в обранні суспільно значущого варіанта поведінки і його активної реалізації [3, с. 68].

В. Хомич, аналізуючи соціальну відповідальність, вважає, що це складне суспільне відношення, яке полягає у свідомо вольовому самообмеженні особою суб'єктивної свободи згідно з вимогами схваленої суспільством необхідності, а також у суспільному осуді пов'язаного з ним впливу на особистість, яка припустилася безвідповідальності у здійсненні суб'єктивної свободи [4, с. 26].

Виходячи з цих підходів можна стверджувати, що соціальна відповідальність є найважливішим елементом взаємозв'язку особи та суспільства, вона здійснює функцію регуляції поведінки індивіда відповідно до вимог суспільства. Соціальна відповідальність – це додержання суб'єктами суспільних відносин вимог соціальних норм, а у разі безвідповідальної поведінки, що не відповідає вимогам соціальних норм, чи порушення суспільних порядків, вони зобов'язані нести додатково й обов'язок особистого чи майнового характеру. Тобто це обов'язок суб'єкта соціальних відносин оцінити власні наміри та обрати поведінку стосовно норм, що відображають інтереси суспільного розвитку, та нести відповідальність за свої вчинки.

Що стосується соціальної відповідальності суб'єкта права, то, на наш погляд, вона є вужчим поняттям. Юридична відповідальність може розглядатися як частина соціальної відповідальності суб'єкта діяльності. Наприклад, відповідальність за порушення вимог соціально-правових норм означає обов'язок суб'єкта відповідальності прийняти на себе негативні наслідки невиконання або неналежного виконання вимог соціально-правової норми, тобто стати об'єктом осуду, об'єктом застосування заходів виправного впливу (заслати їх з боку суспільства, держави, колективу, соціальної групи і т. д.) і своїми діями відшкодувати, компенсувати спричинену шкоду [5, с. 35–36]. Крім того, на нашу думку, у соціальній відповідальності суб'єкта права присутні такі аспекти взаємодії соціальних суб'єктів, як: характер виконання суб'єктом права законодавчих актів, які діють у суспільстві; суспільно-правове оцінювання дій або бездіяльності суб'єкта права; соціально-правові санкції, що застосовуються суспільством до суб'єкта права за соціально-правові наслідки діяльності або бездіяльності.

Отже, соціальна відповідальність суб'єкта права на особистому рівні стикається з правом. Вона є правовою та державно-управлінською катего-

рією, що відображає ціннісно-правовий аспект соціальних відносин. Крім того, якщо розглядати правові аспекти відповідальності суб'єкта права, то можна стверджувати, що така відповідальність є універсальним поняттям для усіх видів діяльності соціального суб'єкта. Водночас залежно від обставин мотиви відповідальної діяльності можуть бути різними. Наприклад, для когось важливим є те, за що він відповідає; для когось – перед ким він відповідає; для одних важливо, що їм загрожує за порушення; для інших – усвідомлення суспільної необхідності певних дій; хтось бажає уникнути лише негативного оцінювання своїх дій, а хтось на перший план ставить результати своєї роботи [6].

Отже, соціальна відповідальність суб'єкта права завжди пов'язана з необхідністю додержання правових приписів, встановлених у суспільстві, і виникає тоді, коли дії індивіда мають суспільне значення і регулюються соціально-правовими нормами.

Таким чином, на наш погляд, соціальну відповідальність суб'єкта права можна визначити як вид відповідальності, який пов'язаний з виконанням соціально-правових норм, встановлених у суспільстві, готовність до виконання прав і обов'язків у процесі діяльності з метою ненанесення шкоди як суспільству, так і окремим індивідам.

Соціальна відповідальність суб'єкта права має бути невід'ємним атрибутом сучасного розвитку суспільства. Так, у сучасній Україні, коли панують економічні, політичні, соціальні і територіальні проблеми, коли держава не в змозі вирішувати і половини цих проблем, та покращити суспільне життя, велика відповідальність в цих умовах покладається на суб'єктів права. Вони повинні діяти відповідно до соціально-правових норм і сприяти укріпленню морально-правових основ суспільства. Більше того, оскільки закони не можуть охопити всі випадки життя, суб'єкти права повинні виходити із відповідальної поведінки, щоб підтримати суспільство, сприяти його розвитку у бік зазначених в Конституції України – **стаття 1**. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [7, с. 7].

Становлення демократичного, правового суспільства в Україні нерозривно пов'язане з необхідністю виховання громадянськості нової генерації, становлення нової правосвідомості, нового мислення, нової людини з такими найважливішими рисами, як визначеність, самостійність, соціальна відповідальність та соціальна активність. Для цього потрібне сприяння формуванню спроможності людини самостійно осмислювати об'єктивні процеси в макросоціумі, усвідомлено брати на себе відповідальність за обрання індивідуально і суспільно значущих принципів, цінностей, цілей, форм і засобів поведіння в соціальній та політичній сферах [8, с. 2–6].

Таким чином, у правовій державі соціальна відповідальність суб'єкта права, на нашу думку, як внутрішня особливість індивіда є складним соціально-правовим явищем, що включає усвідомлення необхідності діяти згідно із встановленим у суспільстві законодавством та соціальними цінностями, усвідомлення своєї суспільної ролі, критичність і постійний контроль за своїми соціально-правовими діями, готовність відповідати за свої правові вчинки та соціально значущу діяльність.

Відповідальна діяльність як сутнісна характеристика індивіда, що розкривається через володіння ним достатніми знаннями і волею, здатність протистояти зовнішнім обставинам та визначати свої можливості, постає процесом як опанування природи, так і створення світу предметів культури [9].

Тому умовою досягнення всіх соціальних цілей у правовій державі є високий рівень соціальної відповідальності суб'єктів права.

Отже, формуючи правову державу, необхідно утворити й громадянське суспільство, в якому б кожний суб'єкт права розумів своє значення для держави і суспільства. Соціальна відповідальність суб'єкта права щодо цього являє собою пої фундамент правових перетворень держави і суспільства, ту відправну точку, з якої саме і починається формування громадянського суспільства і правової держави.

Висновок. Соціальна відповідальність суб'єкта права на особистісному рівні стикається з правом. Вона є правовою та державно-управлінською категорією, що відображає ціннісно-правові аспекти соціальних відносин. Вона виникає тоді, коли поведінка та діяльність особистості має суспільне значення і відповідає соціально-правовим нормам, встановленим у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Никомахова етика / Аристотель // Сочинения : в 4 т. : пер. с древнегреч. / общ. ред. А. И. Доватура. – М. : Мысль, 1983. – С. 53–293.
2. Плахотный А. Ф. Проблемы социальной ответственности / А. Ф. Плахотный. – К. : Вища шк., 1981. – 191 с.
3. Шабуров А. В. Социальная ответственность личности и уголовное право / А. В. Шабуров // Вопросы совершенствования уголовно-правовых норм на современном этапе : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск, 1986.
4. Хомич В. М. Социальная ответственность и право / В. М. Хомич // Право и демократия. – 1989. – № 2.
5. Бернштейн Д. И. Правовая ответственность как вид социальной ответственности и пути ее обеспечения / Д. И. Бернштейн. – Ташкент : ФАН, 1989. – 145 с.

6. Мануйлов Є. М. Правові аспекти проблеми соціальної відповідальності особистості / Є. М. Мануйлов // Вісн. Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2013. – Вип. 2(16).
7. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30.
8. Бех І. Д. Відповідальність особистості як мета виховання / І. Д. Бех // Почат. шк. – 1994. – № 9–10.
9. Кант И. Критика чистого раз ума / И. Кант ; пер. с нем. Н. О. Лосского. – М. : Мысль, 1994. – 591 с.
10. Йонас Г. Принципи відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації : пер. з нім. / Г. Йонас. – К. : Лібра, 2001. – 400 с.
11. Мигель Ю. С. Відповідальність соціального суб'єкта як чинник у формуванні громадянського суспільства: постановка питання / Ю. С. Мигаль // Філософ. альм. : зб. наук. пр. / голов. ред. В. Влях. – К. : Укр. Центр духов. Культури, 2004. – Вип. 39. – С. 106–115.
12. Несбитт Д. Что нас ждет в 90-е годы: Мегатенденции. Год 2000: Десять новых направлений на 90-е гг. / Д. Нейсбитт : пер. с англ. ; предисл. И. Т. Фролова). – М. : Республика, 1992. – 414 с.
13. Савченко І. Г. Соціальна відповідальність в контексті розбудови соціальної держави в Україні / І. Г. Савченко // Актуальні проблеми державного управління : наук. пр. – Х. : НАДУ «Магістр», 2005. – № 2(24). – Вип. 1. – С. 454–461.
14. Тітаренко О. Г. Відповідальність в управлінні (соціально-філософський аналіз) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / О. Г. Тітаренко ; ХУПС ім. І. Кожедуба. – Х., 2006. – 178 с.

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУБЪЕКТА ПРАВА

Мануйлов Е. Н.

Осуществлен социально-философский анализ социальной ответственности субъекта права. Исследовано социальную ответственность как универсальную, всеобщую форму связи и взаимозависимости субъекта права и общества. Обосновано, что социальная ответственность субъекта права связана с выполнением личностью социально-правовых норм, установленных в обществе, готовностью к выполнению прав и обязанностей в процессе деятельности, направленной на благо общества.

Ключевые слова: *социальная ответственность, субъект, личность, общество, право, деятельность, обязанность.*

SOCIAL RESPONSIBILITY OF LEGAL SUBJECT

Manuilov E. N.

Done socio-philosophical analysis of the social responsibility of an entity. Studied social responsibility as universal, universal form of communication and interdependence entity and society. Proved that social responsibility is an entity linked to the performance of individual social and legal norms established in the community, willingness to perform the rights and obligations in the activities aimed at the public good.

Different approaches to the concept of social responsibility in general, since antiquity. Based on the different approaches concludes that social responsibility is the observance of public relations requirements of social norms, rotate some form of activity and behavior in relation to these rules reflect the interests of social development, and be responsible for their actions.

Social Responsibility entity analyzed as part of the social that on a personal level encounters with law. It is a legal and public-managerial category, reflecting the value and legal aspects of social relations.

It is alleged that the social responsibility of an entity is always connected with the need to observance of the laws established in society and occurs when the actions of the individual public interest and regulated by social and legal norms.

Substantiates the position that the social responsibility of an entity must be an inherent part of modern society. Social Responsibility entity should contribute towards the social development of the rule of law and civil society.

It is proposed to implement social responsibility entity under current conditions, the education of the new generation of individuals of citizenship, formation of a new consciousness, new thinking, new man with such important features as self determination, autonomy, social responsibility and social activity.

It is concluded that the rule of law Social Responsibility entity as an internal feature of the individual is a complex social and legal phenomenon that involves awareness of the need to act in accordance with established laws in society and social values, awareness of their social role, criticality, constant monitoring their social and legal actions willingness responsible for legal actions and socially important activities.

Key words: *social responsibility, subject, individual, society, legal, activity, norm.*

